

SCHWEITZER Gábor

tudományos főmunkatárs, TK JTI
habilitált egyetemi docens, NKE ÁNTK

DOI: 10.15170/DIKE.2023.07.01.10

SZENTE Zoltán

az MTA doktora, kutatóprofesszor, TK JTI

Polner Ödön ismeretlen előadása az 1848. évi áprilisi törvényekről¹

Ödön Polner's Unknown Lecture on the Laws of April 1848

Professor Ödön Polner (1865-1961) was one of the outstanding scholars of Hungarian public law. His legacy includes the manuscript of a lecture he gave in 1948, in which he reviewed the basic laws adopted in the first phase of the Hungarian Revolution of 1848. Within the framework of the historical constitution, these laws laid the foundations of nationalism and bourgeois constitutionalism in Hungary in the middle of the 19th century. Below, after a short description of Polner's professional career and some introductory remarks, we publish the text of the lecture given in 1948.

Keywords: *Hungarian Revolution of 1848, legislation, civil statehood, historical constitution*

1. Polner Ödön tudományos munkásságáról

Polner Ödön (1865–1961) a polgári közjogtudomány kiemelkedő képviselői közé tartozott.² Az evangélikus *Polner*-család gyökerei a Pozsony megyei Modorig nyúlnak vissza, míg a szintén evangélikus anyai ág, a *Bock*-család a Szepességből származott. *Polner Ödön* azonban már a Békés megyei Békéscsabán született. Középsikolai tanulmányait a budapesti evangélikus gimnáziumban folytatta, majd – miután egy ideig a mérnöki pályával kacérkodott – a budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi karára iratkozott be. Az egyetemi tanulmányok végeztével rövid ideig a budapesti törvényszék joggyakornokaként működött, majd az Igazságügyi Minisztériumban helyezkedett el. Két évtizedes közzolgálatát 1914-ben a Közjogi Ügyosztály főnökeként fejezte be. Hivatali teendői révén több fontos közjogi vonatkozású törvény kodifikációs munkálataiból vette ki a részét (lásd pl. a közigazgatási bíróság hatáskörének kiegészítéséről szóló 1907. évi LX. törvénycikket, a véderőről szóló 1912. évi XXX. törvénycikket, a hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvénycikket, valamint az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1913. évi XIV. törvénycikket). Tudományos pályafutása a közzolgálatban töltött évtizedek alatt bontakozott ki. Ebben az időszakban tudományos érdeklődésének középpontjában a Magyarország és Ausztria

¹ Készült az OTKA (K 143008 sz. Magyarország történeti alkotmánya), valamint az ELKH Titkárság (KSZF-15/2023. sz. Magyarország történeti alkotmánya egykor és ma) támogatásával.

² *Polner Ödön* életútjához és pályafutásához lásd: TAKÁCS, *Polner Ödön és a közjogi dogmatizmus* 53–79., ACZÉL-PARTOS, *A magyar parlamenti jog Polner Ödön munkáiban* 3–9., KISS, *Polner Ödön (1865–1961)* 587–605., valamint POLNER, *Emlékeim* (Nagyapától).

között fennálló alkotmányjogi kapcsolat elemzése, a végrehajtó hatalom alkotmányos helyzetének értékelése, a parlamenti jog tárgyalása, valamint a választójogi rendelkezések áttekintése helyezkedett el. A kutatási eredményeket átfogó tanulmányokban, illetve önálló kötetekben jelentette meg, amelyek közül a *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya történeti kifejlődésében és jelen alakjában*³, *A közös ügyek*⁴, a *Tanulmányok a magyar parlamenti jog köréből*⁵ valamint *A választói jog mivolta*⁶, továbbá *A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban*⁷ című munkákat emelhetnénk ki.

A Magyarország és Ausztria között fennálló közjogi viszonyt elemző, egyúttal az 1895-ben sikerrel abszolvált egyetemi magántanári habilitáció alapjául szolgáló monográfia kedvező szakmai fogadtatására utalnak *Concha Győző*nek, a kolozsvári tudományegyetem politika professzorának egykorú sorai: „*Gondos tanulmány, a nagy kérdés minden oldalú kifejtése, erős boncoló ész, jogászgi gondolkodás s amire nagy súlyt fektetiünk, a már-már kivesző magyar közjogi érzék jellemzik annak minden részét.*”⁸ Módszertani szempontból *Polner Ödön*re leginkább a közjogi dogmatizmus gyakorolt hatást. A 19. századi német közjogtudományhoz, mindenekelőtt *Paul Laband* (1838–1918) strasbourggi professzor nevéhez köthető irányzat a közjogi fogalmak jogi elemzését helyezte a tudományos kutatások és elemzések középpontjába. A közjogi dogmatizmus Magyarországon a 19–20. század fordulóján honosodott meg. Művelői ugyanakkor a dogmatikai szemlélet mellett a történeti módszertant is alkalmazták. A historikus megközelítést azért tartották fontosnak, mert Magyarország történeti alkotmánnyal rendelkezett, aminek következtében a közjogi fogalmak tartalmának pontos feltárását a dogmatikai elemzés mellett a történeti kontextus alapján tartották lehetségesnek. *Polner Ödön* közjogi munkáit ennek a módszertani irányznak megfelelően a történetileg megalapozott közjogi dogmatizmus jellemezte. Amint egyik méltatója, *Buza László* fogalmazott *Polner Ödön* magyarországi közjogi viszonyt feldolgozó monográfiája kapcsán: „*Olyan mintaszerűen adja épen annak a kérdésnek történeti kutatásokkal alátámasztott jogászgi feldolgozását, mely közjogunk legkényesebb pontja volt, hogy a dogmatikai módszerrel szemben eloszlatta a bizalmatlanságot s ezzel nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy annak alkalmazása a magyar közjogi irodalomban is kizárólagossá váljék.*”⁹

Tudományos működésére az MTA már a 20. század első évtizedében felfigyelt. *Concha Győző* ajánlására ugyanis 1908-ban választották meg az MTA levelező tagjává. *Polner Ödön* munkásságának méltatása során *Concha Győző* a módszertani megalapozottságot külön is hangsúlyozta. „*Ami dr. Polner Ödön munkásságát különösen becsessé és eredetivé teszi, az a jogtörténelmi és szoros jogdogmatikai irányok egyesítése, a hazai intézményeknek az alaposan ismert külföldi joggal összevetése, főképen azonban a törekvés, a közjogi elméletet, a közjogi magyarázatot megtisztítani a politikai opportunitásnak és etikai kötelességszerűségnek az életben nagyon is ható s a közjoggal összeolvadó tényezőitől, hogy ekként világossá váljon, minek van az államban szoros ereje, mi az időleges helyzetnek parancsoló kívánalma, mi az erkölcsnek legmagasabb követelménye.*”¹⁰

³ POLNER, Magyarország és Ausztria közjogi viszonya történeti kifejlődésében és jelen alakjában 1–218.

⁴ POLNER, A közös ügyek 1–170.

⁵ POLNER, Tanulmányok a magyar parlamenti jog köréből 1–123. Mai értékeléséhez lásd: ACZÉL-PARTOS, A magyar parlamenti jog Polner Ödön munkáiban 3–9.

⁶ POLNER, A választói jog mivolta 1–52.

⁷ POLNER, A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban 1–94.

⁸ CONCHA, Bírulat Polner Ödön: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya c. munkájáról. Idézi: TAKÁCS, Polner Ödön és a közjogi dogmatizmus 58.

⁹ BUZA, Polner Ödön, a tudós 5.

¹⁰ Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1908-ban 20.

Az akkoriban már a Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara nyilvános rendkívüli tanáraként is oktató *Polner Ödön* pályafutása 1914-ben kapott lendületet, ugyanis ebben az évben nyert nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezést az újonnan alapított pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara közjogi és politikai tanszékére.¹¹ Két alkalommal a rektori tisztséget is betöltötte: az 1915/1916-os tanévben a jogi kar rektori hatáskörrel felruházott dékánjaként, az 1918/1919-es tanévben pedig már kinevezett rektorként működött. A pozsonyi tudományegyetem Pécsre költözése után *Polner Ödön* – noha az 1922/1923-as tanévben az egyetem rektorává is megválasztották – a Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara meghívását fogadta el, ahol 1923 és 1935 között a közjogi tanszék professzoraként oktatott.

A pozsonyi és a szegedi időszak legértékesebb alkotásai közé azok a német, olasz és francia nyelven megjelenő művek tartoztak, amelyek a magyar alkotmányjogot röviden és jogászai szabatosággal összefoglalva mutatták be a külföldi olvasóközönség számára.¹² Legalábbis ezt emelték ki azon pályatársai, akik 1930-ban az MTA rendes tagjának ajánlották. „*A német munka a háború előtti nagy Magyarország önállóságát iparkodik a német tudományos világ előtt kidomborítani s a háború előtti alkotmányunk tömör ismertetését nyújtja. Az olasz munka egy, a trianoni békekötés hatása alatt elterjedt tévhitet akar kiirtani s azokkal szemben, akik a magyar államot a világháborúban győztes nagyhatalmak alkotása gyanánt fogják fel, s az ezer éves magyar államnak, Európa egyik legrégebbi államának a mai alkotmányát ismerteti a tőle megszokott tömör és világos szövegezésben.*”¹³

Amikor 1935-ben *Polner Ödön* 70. életévét betöltötte, professzortársai kétkötetes emlékkönyvvel lepték meg. Miközben az ünnepezt tudományos munkásságának bemutatása során *Buza László*, a nemzetközi jog professzora a fentebb hivatkozott idegen nyelvű alkotmányjogi munkákat a legértékesebb alkotásai közé sorolta, a méltatásba egy kis dorgálást is becsempésztett. „*Ezek a rövid összefoglalások bizonyára vázlatok annak a nagy publikációnak, mely közjogunk egész anyagát rendszerbe foglalja s melyet a magyar jogász-közönség nehezen vár, hogy Polner Ödön megajándékozzon vele.*”¹⁴ A várakozások ellenére *Polner Ödön* – pályatársai többségétől eltérően – nem jelentetett meg magyar nyelven alkotmányjogi összefoglalót. A két világháború közötti időszakban tartott magyar közjogi előadásairól készültek ugyan átfogó jellegű gépiratos jegyzetek¹⁵, valamint a hagyatékában fennmaradt az ugyanebben az időszaktól származó *Magyarország jelenlegi alkotmánya* című töredékes kézírata is¹⁶, ám ezek a nyomtatásban meg nem jelent munkák nem juthattak el az olvasóközönséghez. Mindeközben természetesen folyamatosan dolgozott és publikált. Számos tanulmányt szentelt a két világháború közötti időszakban az ún. közjogi provizórium alapintézményeinek, illetve alapkérdéseinek. Ezek közé sorolhatók a királykérdéssel, a jogfolytonossággal, a kormányzói jogkörrel és természetesen a választójoggal foglalkozó írásai. Az MTA rendes tagjaként *Az államélet néhány főbb kérdése* címen tartott székfoglaló előadás szövegét 1935-ben publikálta¹⁷, ugyanakkor közel 80 éves korában tette közzé a Szent Koronával foglalkozó

¹¹ Lásd: LENGVÁRI, Az Erzsébet Tudományegyetem alapítása, a pozsonyi és budapesti évek története 143–167.

¹² POLNER, Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Mitländer 214–267.; POLNER, La costituzione attuale dell’Ungheria 1–49., POLNER, La constitution de la Hongrie 521–556.

¹³ Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1930-ban 15. A tagajánlás *Concha Győző, Finkey Ferenc, Angyal Pál, Illés József, Ereky István* és *Tomcsányi Mór*ic nevéhez fűződik.

¹⁴ BUZA, *Polner Ödön*, a tudós 58.

¹⁵ POLNER, Magyar alkotmányjog.

¹⁶ POLNER, Magyarország jelenlegi alkotmánya.

¹⁷ POLNER, *Az államélet néhány főbb kérdése* 1–73.

monografikus igényű munkáját.¹⁸ A személye iránti megbecsülést jelezte, hogy *Csekey István* 1943-ban megjelenő *Magyarország alkotmánya* című kötetét *Polner Ödön*nek ajánlotta.

Noha a magyar közjogászok nesztoraként aposztrofált *Polner Ödön*t 1944-ben az MTA tiszteleti tagjának ajánlották, megválasztására csak a következő évben került sor. A javaslattevők kiemelték, hogy egész munkásságán az „*alkotmány szelleme*” vonul végig. A szigorú jogszerűség követelménye egyrésztől, ami a nemzeti lét és az államiság fennmaradásának biztosítója, másrésztől pedig a Szent Korona tanából fakadó közjogi felfogás, amelynek értelmében a közhatalom a nemzetet illeti meg, illetve a közhatalom részesei hatalmukat „*a nemzet nevében s a nemzet érdekében*” gyakorolhatják. Az ajánlók hangsúlyozták továbbá, hogy tudományos működését bátran kifejti ott is, „*abol tetszetős és népszerű állásfoglalásokkal kell szembehehelyezkednie.*”¹⁹

Ez a szembehehelyezkedés akár a faji törvények elleni tiltakozásra is vonatkozhat, hiszen a nemzetiszocializmus térnyerése időszakában a már nyugállományú *Polner Ödön* azon kevesek közé tartozott, akik határozottan tiltakoztak a sajtó nyilvánossága előtt is az állampolgári jogegyenlőséget felrúgó ún. zsidótörvények elfogadása ellen. Az 1938. évi XV. tc. parlamenti beterjesztésekor, 1938. május 5-én hangsúlyozottan keresztény írók, művészek és tudósok tiltakozó nyilatkozatot tettek közzé a *Pesti Napló* című napilapban. „*Minket keresztény hitünk, hazafias meggyőződésünk az ország európai hitéhez és nemzeti függetlenségünkhez való ragaszkodásunk készítet arra, hogy soha ne tágítsunk az állampolgári jogegyenlőség elvétől, amelyet történelmünk legszebb korszakában, az európai magyarság legnagyobb elméi vívtak ki.*”²⁰ A tiltakozáshoz mindössze két jogászprofesszor adta a nevét: *Polner Ödön* mellett a pécsi tudományegyetemen oktató *Molnár Kálmán* írta még alá a nyilatkozatot.

Jóllehet a második világháborút követő kommunista-szocialista politikai fordulat után *Polner Ödön*t a Magyar Tudományos Akadémia 1949-ben a semmiféle jogosítvánnyal nem rendelkező ún. tanácskozó tagok közé sorolta, 1952-ban – 87 éves korában – életműve elismeréseként megszerezte a Magyarországon elérhető legmagasabb tudományos fokozatot, az állam- és jogtudományok doktora címet.

Polner Ödön méltató rövid nekrológiájának kéziratában *Csekey István*, a pécsi tudományegyetem nyugalmazott közjogász professzora – mintegy az életút összegzéseként – az alábbiakat emelte ki: „*A magyar alkotmányjogban nem volt erősen vitatott kérdés, amelyben ki ne fejtette volna döntős sikerrel jogász nézetét. Jogi felfogását az sem befolyásolta, ha ellenkezett a hatalmasok óhajával. Így emeljük ki, hogy amikor a Bethlen-kormány kellő időben nem tudta a választójogi törvényt megalkottatni az országgyűléssel 1922-ben ún. alkotmányjogi értekezletet hívott össze, amelynek hivatása volt szakszempontot adni abban a kérdésben, hogy megengedhető-e a választójog rendeleti úton való szabályozása. Az egyházi és főméltóságokból és egyetemi tanárokból álló értekezleten egyedül nyilatkozott a rendelettel való szabályozás ellen, mert volt erkölcsi bátorsága minden melléktekintetben felülemelkedve egyedül a szigorú jogszerűséghez ragaszkodni.*”²¹

Polner Ödön hátrahagyott írásai között maradt fenn az MTA II. Filozófiai, társadalmi és történelmi tudományok osztálya 1948. április 12-i felolvasó ülésén tartott, *Az 1848. évi törvények* című előadásának publikálatlan szövege.²² Az 1848-as polgári forradalom centenáriumáról az MTA

¹⁸ POLNER, A magyar szent korona felső részének kérdése 1–150.

¹⁹ Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1944-ben 18–19. A tagajánlás *Moór Gyula*, *Tomcsányi Móric*, *Kuncz Ödön*, *Búza László*, *Balogh Jenő*, *Finkegy Ferenc*, valamint *Kolosváry Bálint* nevéhez fűződik.

²⁰ Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz 2.

²¹ CSEKEY, *Polner Ödön* Ms 4706/88.

²² Az előadás szövegét lásd MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 10. 315/a.

méltó módon emlékezett meg. Ehhez illeszkedtek a II. osztály felolvasó ülésein elhangzott előadások is. *Lukinich Imre* osztálytitkár előzetesen levélben kérte fel *Polner Ödönt*, a szegedi tudományegyetem nyugalmazott közjogászprofesszorát, az MTA tiszteleti tagját az egyik felolvasás megtartására. „*Most, hogy újból megválasztottak osztálytitkárnak s ezzel reám hárult a centenáris előadások megrendezése, elsősorban azokhoz fordulok, akiktől várhatom kötelességem teljesítésének megkönnyítését. Ezek közé tartozol elsősorba Te, kedves Ödön. Hozzád fordulok tehát azzal a kéréssel: nem tudnál-e nekem olyan felolvasást szállítani, amely az 1848-i törvények közjogi méltatását tartalmazná.*”²³ *Polner Ödön* – miként ez válaszleveléből kiderül – készséggel elvállalta a felkérést: „... épen befejezéshez közeledtem a Magyar Jogászegyletben szándékolt előadásom tervezetének, amelynek tárgya a 48-as centenárium alkalmából a miniszteri felelősség törvényeink szerint. Ez tehát elég közel áll ahhoz a kérdéshez, amelyről akadémiai felolvasásra felkérsz, t. i. az 1848-i törvények közjogi méltatása. Ezt tehát szívesen és örömmel vállalom. Megírásával, azt hiszem, február közepéig elkészülök úgy, hogy akkor a kéziratot elküldhetem. De ez valóban csak kézirat lesz s nem kopogtatvány, mert azt most nem igen van módom elkészíteni. Elég lesz-e az?”²⁴ *Lukinich Imrét* kielégíthette a válasz, hiszen arról biztosította *Polner Ödönt*, hogy a maga részéről meg van győződve arról, hogy a felolvasás „*messze ki fog magasodni a centenáris termékek közül.*”²⁵ *Polner Ödön* előadása a II. osztály 1948. április 12-i felolvasó ülésén *Heller Farkas* elnöklelte, az osztály tizenkét tagja, valamint *Voinovich Géza*, az MTA főtitkára jelenléte mellett hangzott el.²⁶ Az előadás szövege végül nem kézirat, hanem a szerző autográf javításaival és kiegészítéseivel ellátott gépirat formájában készült el, illetve maradt fenn.

Polner Ödön Az 1848. évi törvények című kiadatlan előadása is a szerző dogmatikai-történeti iskolához tartozásáról tanúskodik, amennyiben az 1848-as jogalkotás több modern intézményét is a magyar alkotmány szerves fejlődéséből vezeti le, vagy legalábbis azok előzményeit megtalálni véli a letűnt korok közjogában. Ez részben indokolt, így például a miniszterek (korábban a király tanácsadói) jogi felelőssége tekintetében, máskor azonban az organikus fejlődés melletti érvelés erőltetettnek tűnik, így az, amely a király és az országgyűlés közti, a nádor személyének kiválasztását illető konszenzus követelményében a parlamentáris kormányforma által megkívánt politikai felelősség elvének előzményét látja.

Az 1848. évi áprilisi törvényekben tehát *Polner Ödön* kevésbé látott a történeti alkotmány egész jellegét alapjaiban megváltoztató jogalkotást, s inkább a magyar alkotmány folytonosságára, illetve megújulására helyezte a hangsúlyt.

Szemmel láthatóan fontosnak tartotta azt is, hogy az alkotmányfejlődés elemzése során kimutassa a változások sajátosan magyar jellegét, specialitását, még olyan intézmények vagy eljárások esetében is, amelyeket az Országgyűlés nyilvánvalóan külföldi minták alapján hozott létre, vagy változtatott meg.

Polner előadása alapos és tényszerű, néhány, a megírásának idejében vitatott kérdésben mégis határozottan állást foglal. Így például a független magyar felelős minisztériumot, illetve a politikai felelősség gyakorlatát az angol alkotmányos felfogás „*francia prizmán áttört utánképzésének*” tartja, jóllehet a 19. század végi, 20. század eleji hazai politikai és közjogi irodalomban ez nem volt

²³ Lukinich Imre levele Polner Ödönnek. Budapest, 1948. január 21.

²⁴ Polner Ödön levele Lukinich Imrének. Szeged, 1948. január 24.

²⁵ Lukinich Imre levele Polner Ödönnek. Budapest, 1948. március 24.

²⁶ Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1948. április hó 12-én, hétfő délután 5 órakor tartott felolvasó üléséről.

általánosan elfogadott álláspont.²⁷ De említeni lehet azt a – ehelyütt nem bizonyított – véleményét is, amely szerint a parlamentáris kormányforma a gyakorlatban kialakult Magyarországon 1867 után. A tárgyilagos elemzésből kissé kilóg az az érdekes latolgtatás is, amely szerint, ha *István* főherceg 1848 szeptemberében elfogadja a *Kossuth* által neki felajánlott koronát, lényegesen másként alakulhatott volna az ország sorsa mind belső, mind pedig nemzetközi viszonyait illetően.

Érdekes, bár más hazai szerzőnél nem ismert az az eszmefuttatás, amely a rendi és a népképviseleti elv közötti különbséget nem abban látja, hogy az országgyűlési képviselők mandátuma kötött vagy kötetlen (azaz, hogy a választók által utasíthatók-e, illetve visszahívhatók-e vagy sem), hanem abban, hogy a képviselők kit és milyen minőségben képviselnek. E jellemzők azonban aligha választhatók el egymástól – mindenesetre az erről szóló, utólag kézírással beillesztett szövegrész nem bocsátkozik részletesebb elemzésbe.

Végül kiemelendő *Polner* azon meglátása, amely szerint az 1848. évi törvények alapvetően arra irányultak, hogy Magyarországon is érvényesítsék a francia forradalom hármasszavának értékeit, vagyis a szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget, de forradalom nélkül, törvényhozási úton, s így mentesen az olyan szélsőségektől, amelyek ezen értékek erőszakos megvalósítása során szoktak jelentkezni. *Polner Ödön* meggyőzően érvel amellett, hogy az áprilisi törvények tematikájuk alapján e három elvnek megfelelően csoportosíthatók. Arról pedig, hogy e törvények, s rajtuk keresztül e fennkölt értékek a következő években még részben sem valósultak meg, nem az 1848-as törvényhozók tehetek.

A szövegközlés során a mai helyesírás szabályait tekintettük irányadónak, tiszteletben tartva *Polner Ödön* egyéni írásmódját, illetve szóhasználatát. Az előadás szövegéhez fűzött saját jegyzetei az eredeti kéziratnak megfelelő folyamatos számozással vannak ellátva, míg a szerkesztői megjegyzéseket *-gal jelöltük.

2. Forrásközlés

*Polner Ödön: Az 1848. évi törvények Előadás az MTA II. osztálya 1948. IV. 12-i ülésén**

„1. Az 1848. évi törvények nagy változást és átalakulást jelentettek az addigi alkotmányos állapotokon, de régi történelmi alkotmányunknak szerves fejleményei voltak. Harmincegy törvény jött létre akkor. Megalkotta őket az 1847. november 7-re összehívott és az 1848. évi április 11-én bezárult országgyűlés. Három nagyobb csoportba oszthatók. Az első a legnagyobb; ebbe azok a törvénycikkek tartoznak, amelyek alkotmányjogi természetű rendelkezéseket tartalmaznak; számuk összesen 19. A második csoportot a 8, szociális és gazdasági természetű törvény képezi és a harmadik, a legkisebb, csak négy cikkelyből áll, amelyek kulturális kérdésekkel foglalkoznak.

E három csoport fontossága nem a bennük foglalt rendelkezések számától függ. Mind a három csoport rendelkezései nagyjában egyforma súlyúak. Az elsőbe tartozók közül kettő (az I. és a II.) személyekkel kapcsolatos; az egyik József nádor emlékét örökíti meg, a másik István nádor megválasztását iktatja törvénybe. Mind a ketten kimagasló szerepet töltek be Magyarország alkotmányos fejlődésében. Két törvénycikk (a VI. és VII.)

²⁷ Lásd ehhez MEZEY, Alkotmányos vagy parlamentáris monarchia? és SZENTE, Kormányzás a dualizmus korában 277–299.

* MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 10. 315/a.

Magyarország területi épségét állítja helyre, az ún. Részek visszacsatolását és az Erdéllyel való egyesítést mondván ki; kettős általános természetű, ti. a VIII., a közös teherviselésről szóló, amely a második csoportbeliekkel is kapcsolatos és a nemzeti szint és az ország címerét régi jogaihoz visszahelyező XXI. tc., amely az ország függetlenségét volt hivatott kifejezni. A többi tizenhárom az állambatalmi szervezeteknek átalakítására és részben új hatalmi szerv létesítésére vonatkozik.

Ez utóbbiak közül mégis a legfontosabb és legismertebb a III. tc., amely a független magyar felelős minisztériumot* állította fel. Az 1848. évi törvények megalkotására irányuló mozgalom jóformán ennek a jegyében folyt le, mert ez a törvény volt az, amely a kívülről jövő nyomás alól való felszabadítást volt hivatott meghozni; az egész további átalakítás és fejlődés tehat ezen a törvénycikkben fordult meg. Nem különben jelentékeny tárgyú két törvény volt a IV. cikk, az országgyűlés évenkénti üléseiről és az V., az országgyűlési követeknek a népképviselői alapján való választásáról.

A nádori méltósághoz kötött hivatalokról, a pest megyei főispánságról, s a jáász-kunkerületi főkapitányságról szóló XXVIII. tc. csekélyebb jelentőségű, míg az a hét törvénycikk: a XVI. és XVII., XXIII. és XXIV., s végül a XXV., XXVI. és XXVII., amelyek a helyhatóságoknak (vármegyéknek, szab. kir. városoknak, községeknek és a négy: jáász-kun, hajdú- és két tenger melléki szabad kerületnek) új, de csak ideiglenes szervezetét szabályozták, nélkülözhetetlen rendelkezéseket tartalmaztak. Az ország közhivatalnokainak jogi helyzetéről a XXIX. tc. általánosságban intézkedett, az utolsó pedig, a XXII. tc., a nemzeti őrsereget szervezte, mint új alkotmányos intézményt.

A második csoportba tartozó nyolc törvény közül egy az ősiségnek, ennek a Nagy Lajos kora óta a nemességre fennállott jogszabálynak elvi eltörlését mondja ki; hat (IX-XIV.) a jobbágyok felszabadítására, s a vele kapcsolatos kártérítésre, valamint az ennek megkönnyítése céljából felállítandó hitelintézetre vonatkozik, egy pedig, a XXXI., a szükségesnek elismert vasútépítési és vízszabályozási munkálatokat biztosítja.

A harmadik csoportba tartozó négy törvénycikk közül az első (a XVIII.) a sajtótörvény, a második (a XIX.) a magyar egyetemről szól, a harmadik (a XX.) a vallás dolgát tárgyalja, a negyedik pedig (a XXI.) a színházakra nézve tartalmaz ideiglenes rendelkezést. A legtöbb közülük szintén csak ideiglenes hatályú volt, a nyugodtabb időkre hagyván fenn a végleges rendezést, de a legfontosabbak, így a felelős minisztériumról, az országgyűlés évi ülésezéséről, az ország területi épségéről szólók, s a szociális és gazdasági intézkedéseket tartalmazó második csoportbeliek, valamint három kulturális természetű, már véglegesen rendezték tárgyukat.

A három csoport mindegyike egy-egy nagy eszmét valósított meg. Az első főként az ország függetlenségét, amely régebbi törvényeink ellenére hosszú időn keresztül el volt nyomva. A második részben kapcsolatosan az elsővel is, a polgári jogegyenlőséget, amely azelőtt csak szűkebb körben állott fenn, s amelyet akkor a nemeskeblű nagylelkűség és keresztény emberszeretet szellemében általánosítottak; és a harmadik a gondolat és hit nyilvánításának félelemmentes szabadságát, amelynek hiánya az előhaladásnak és javításnak mindig sajnálatos kerékkötője.

2. E harmincegy törvény között vannak olyanok, amelyekre azt lehetne mondani, hogy külföldről átvett idegen intézmények, utánzatok. Különösen kettő ilyen, az, amelyet a legjelentékenyebbnek jeleztem: a felelős minisztériumról szóló és az, amely a nemzeti őrsereget szervezi. Ez állításban van is, nincs is igazság. Kétségtelenül úgy látszik, hogy a felelős minisztérium intézménye, feleletre vonási módja, s ezzel kapcsolatban a parlamenti kormányzás gyakorlata angol alkotmányos felfogásnak francia prizmán áttört utánképzése. Azt sem lehet tagadni,

* A korabeli szóhasználat szerinti „minisztérium” kifejezés alatt a kormányt értették.

hogy a nemzeti őrsereg felállítása francia mintára vall. S ha ez így van, akkor azt, amit alkotmányunk szerves fejlődéséről állítottam, erre a két intézményre nem lehetne mondani. Azonban, ha közelebbről megvizsgáljuk őket, akkor reá jövünk, hogy az intézmények egyikének csak a külső formája, mondhatjuk, ruházata idegenszerű, de ami benne rejlik, a lényege, az a szerves alkotmány fejlődésnek az eredménye, azokból az alapelvekből, amelyeknek csirái és kezdeményei, ha nem is tökéletes alakban, bent voltak régi történelmi múltunkban is; a másik pedig kívülről átültetett csemete volt ugyan, de nem is bírt gyökeret verni.

3. Lássuk mindenekeelőtt e szempontból a magyar felelős minisztériumról szót.

E törvény a minisztérium felállításának és felelőségének szabályozásán kívül még két fontos dologról rendelkezik, ti. a nádori állás jogköréről és az országgyűlésnek költségvetési jogáról.

A nádori állás egyik legrégebbi intézménye volt alkotmányunknak. Méltósága mindjárt a királyé után következett, amint azt a 1791: V. tc. megállapította. Történelmileg kétféle jogköre fejlődött ki, úm. a rendes nádori jogköre és a rendkívüli, helytartói jogköre. Rendes nádori jogköre részben főbírói, részben fő hadvezéri, részben pedig, s ez az igazán jellemzője, mint a király első és legfőbb tanácsosának, általános kormányzati volt. Ide tartozott a király és az ország közötti ellentétek kiegyenlítése, és ebben benne van az a hivatás, amelynek célja az, hogy a legfelsőbb kormányzat az ország népe érdekének és ezen alapuló kívánságának megfelelően működjék. E jogkörbe tartozóan ő volt az országgyűlés elnöke is.

Ennek folytán az állás betöltésének módja olyan volt, amely biztosította, hogy az a király és az országgyűlés közös megegyezésével történjék. Már egy igen régi törvényünk (az 1231: III. tc.) kimondta, hogy ha a nádor az ország ügyeit rosszul intézné, a király az ország lakóinak kérelmére el fogja bocsátani, s másikat fog helyébe tenni. Végül kialakult a királyi jelöltek közül az országgyűlés által való megválasztás.

A nádori állás tehát és rendes hatáskörében való működése az állam mind a két tényezőjének, az államfőnek és a népi szervnek kölcsönös bizalmán alapult.

Ez ugyanaz a gondolat, amelyet az újabb időkben a parlamenti kormányrendszernek ún. politikai felelősége valósított meg.

4. A nádor rendkívüli, vagyis helytartói jogköre főként arra az esetre szólt, midőn a király távollét, vagy egyéb okok miatt nem gyakorolhatta királyi jogait.

Erre az esetre az 1485. évi ún. nádori cikkek 10-e megállapította, hogy a nádor mindazt megteheti, amit a király, kivéve a kegyelmezést, a koronára háramló birtokok adományozását, s néhány oly intézkedést, amelyek régi szabálynál fogva közvetlenül a királyra tartoztak. Hogy melyek ezek, azt nem írta körül. Kétségtelen, hogy ilyenek voltak a törvények szentesítése, az egyháznagyok és országos főméltóságok kinevezése, stb.

A helytartói hatáskör majdnem állandóan megillette volna nádorainkat, mert az utolsó 400 év alatt királyaink Bécsben székelhén, jóformán mindig távol voltak. De éppen ezért idővel megszűnik ez a hatáskör, amennyiben a királyok felségjogaikat akkor is többnyire magok gyakorolták, amikor távol voltak, s a nádoroknak, bár mindig helytartóknak is tekintették őket, többnyire csak rendes tanácsadói s kormányzati jogkörben való működésre nyúlt alkalmuk. Még inkább ez volt a helyzet akkor, amikor 1723-ban a helytartótanács felállításával a nádornak rendes nádori jogkörét is meg kellett osztania a helytartótanáccsal, amelynek csak elnöke lett anélkül, hogy általános kormányzati kérdésekben intézkedő joga megmaradt volna. Csupán a főbírói és fő hadvezéri jogoknak részletei, az országgyűlési elnökség és közbenjárási hivatása tartották fenn magukat.

A helytartótanács pedig, elnevezése ellenére, nem bírt helytartói jogokkal. Helyettesítő szerv volt, de csak alsóbbrendű kiegészítőként, amennyiben azokat a kormányzati tényeket, amelyeket a közvetlen királyi intézkedések

elmaradása esetében helyettesítőként megtehetett, nem bírhattak a királyi intézkedések hatályával, amilyenek bírtak a helytartóiak, hanem csak saját magának a jóval kisebb tekintélyével és erejével. Régi terminológiánk alapján az ilyen helyettesítőt „vices gerens”-nek* nevezhetjük a „locum tenens”-sel** szemben.

5. Az 1848: III. tc. a múltbéli től eltérően szabályozta a nádori állást. Visszaállította nagymértékben a helytartói jogkörét, de megszüntette a rendes nádori jogkörét, s arra új szervet állított fel. Második §-ában kimondta, hogy a királynak távollétében a nádor a királyi helytartó ... a végrehajtó hatalmat a törvény, s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja. A nádort tehát a végrehajtó hatalom körében jóformán a királlyal egyenlősítette; valósággal alkirályllyá tette.

De fenntartott ez a törvény éppúgy, mint az 1485. évi nádori cikkek, távollét esetére is a király személyes elhatározásának némely intézkedést. Ezek (a 7. § szerint) a róm. kat. egyháznagyoknak, s az országgyűlésőknak kinevezése, a kegyelmezés, a nemességnek, címeknek, kitiintetéses rendeknek adományozása és (a 8. § szerint) a magyar hadseregek az ország határain kívüli alkalmazása, valamint a katonai hivatalokra való kinevezések voltak.

Minden más kinevezésnek, így pl. a kormányhivatalnokokéinak, főispánokéinak, bírákéinak, stb. a joga átment a nádor helytartói jogkörébe.

Másrészt azonban a nádornak századokon át kifejlődött rendes jogkörét az 1848: III. tc. lényegében átrubázta az újonnan felállított minisztériumra, illetve fejére, a miniszterelnökre és ezáltal régi és igazi jellegét megszüntette.

A nádori állásnak ilyenemű szabályozását nagymértékben előidézte az, hogy 1791 óta fél századon át egymásután három főberceg volt a nádor. Ez a szabályozás tulajdonképp lépés volt oly alkotmányfejlődés felé, amely külön magyar királyságra vezethetett volna a tényleges uralkodóház egyik utószülőtt ágának javára. Kossuth ezt fel is ajánlotta István főbercegnek 1848 szeptember havában, de ő nem fogadta el. Pedig, ha ez megtörtént volna kölcsönös megegyezéssel és szövetségben a fő ágnek uralma alatt maradó országcsoporttal, vagy az azokból esetleg megalakult többi posterioigenturákkal***, akkor olyan szerencsés helyzet állott volna elő, amely Magyarországot sok csapástól óvta volna meg és amely mellett talán Európa nemzetközi viszonyai is másként alakultak volna.

Azonban az uralkodóház körében akkor fennállott szellem olyan volt, amelytől ilyen rendezést nem lehetett várni, s az 1867. évi kiegyezést is csak az alatt a feltétel alatt jöhetett létre, hogy a nádori állásnak ez a jogköre megszünjék. Ennélfogva az 1867: VII. tc. érvényen kívül helyezte s kimondta, hogy a király a végrehajtó hatalmat a távollét esetében is maga fogja a minisztérium által gyakorolni s a nádorváltást elhalasztotta mindaddig, míg a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg új törvény által szabályozva nem lesz.

Ez nagyon könnyű lett volna, mert a rendes nádori hatáskör alapelvei, amiket kifejtettem, a felelős kormányzat alapelveivel a múltban is megegyeztek s csak a külső formákat kellett volna módosítani, de nem történt meg.

6. Áttérve mármost arra, amit az 1848: III. tc. a felelős minisztériumra nézve tartalmaz, a következőket kell figyelembe venni. A törvény a minisztériumot formailag testületi szervként állítja fel. Mint ilyen, említik meg a törvénycikk címe és 3., 4., 5., 6., 9., 10., 14., 37. és 38. §-ai. Ennek megfelelő a szervezete is, amely szerint áll egy elnökből és több, szám szerint nyolc, miniszternek nevezett tagból.

* A. m. helytartó.

** A. m. helyettes (a király távollétében).

*** Utóállamok.

A minisztérium ily testületi szervezése ellenkezőnek látszik a felelős minisztérium behozatalára törekvő azszal az irányzattal, amely a felelősségre nehezen vonható testületek által való kormányzás helyébe a felelős egyének által való kormányzást kívánta megvalósítani. De ez csak látszat, mert a törvény 14. §-a felbontja a minisztériumot több osztályra; tulajdonképpen nem a minisztériumot, hanem a minisztérium hatáskörébe tartozó kormányzati ügyágakat, valamint az ügyágak kormányzatában működő alantas hivatalos személyzetet, s kimondja (a 15. §-ban), hogy mindegyik osztály élén egy-egy miniszter áll, s mindegyikhez állandó hivatalos személyzet tartozik az illető osztályfőnökök vezérlete alatt. Ezáltal a törvény megadta a testületi szervezettel felállított minisztérium minden egyes tagjának az önálló egyéni és felelősség melletti intézkedés lehetőségét és jogát, de a következő (16. és 17.) szakaszokban fenntartotta azt, hogy a minisztérium testületileg is határozhasson tagjainak egyetemleges felelőssége alatt; kétségtelenül a fontosabb ügyekben.

7. A központi kormányzat egyéni ügyintézésének módja nem ismeretlen a magyar alkotmányfejlődésben. Amennyiben központi kormányzatról általában szólni lehet a régebbi időkben, ennek szervei egyénileg fejtették ki hatáskörüket. Így a nádor, a kancellár, a kincstartó. Mellettiük még őket is magában foglaló, testületileg működő királyi tanács állott fenn, ez azonban nem zárta ki az említett szervek egyéni ügyintézésének formáját.

A központi kormányzat egyéni ügyintézésének módja a XVI. század óta megváltozott. Nyugati befolyásra kifejlődött nálunk is a testületi ügyintézés. Az első, testületileg szervezett kormányhatóság a pénzügyi tér egy részén a XVI. században felállított kamara volt; a XVII. században követte a kancellária** és a XVIII.-ban a helytartótanács***. Az előbbi kormányhatósági szervek ezeknek csak elnökei lettek.*

Az említett három, ún. kormányzéseknek helyébe lépett 1848-ban a szintén testületi szerveztű minisztérium, de az egyéni ügyintézés céljaira megosztva. Ennélfogva e régi kormányzéseknek törvényes hatásköre és jogállása irányadó lett a minisztérium hatáskörére és egyes tagjainak jogállására nézve is, eltekintve attól a nagy különbségtől, hogy a minisztérium felelős lett, amazok pedig felelőtlenek voltak az országgyűléssel szemben.

*A törvény 6. §-a kimondja ugyanis, hogy a végrehajtó hatalmat mindazon tárgyokban, amelyek az említett három kormányzék körébe tartoztak, vagy oda kellett volna tartozniok, a király kizárólag csak a független magyar minisztérium által fogja gyakorolni. Ennek a rendelkezésnek kétirányú jelentősége volt. Egyik irányban meghatározta a minisztériumnak a királlyal szemben való jogállását, a másik irányban biztosította a kormányzat függetlenségét. A királlyal szemben a régi három kormányzéseknek nem volt egyforma jogállása; más volt a kancelláriáé és más a helytartótanácsé és a kamaráé. A kancellária a királyi rendelkezések előkészítését és megjelenítését, vagyis kiadását végezte. Csak az bírt magyar királyi rendelkezés erejével, ami a magyar kancellária útján, s ennek jeléül az ő aláírásával és az általa kezelt királyi pecsét alatt jelent meg. A helytartótanács és kamara szintén fejtettek ki előkészítő tevékenységet, de csak közvetve, s tanácsadóként; ezen túl foganatosítói voltak a királyi rendelkezéseknek, s ilyenek hiányában esetleg önálló helyettesítói a végrehajtó hatalom gyakorlásában, de kisebb hatallyal intézkedve, mintha királyi rendelkezést foganatosítottak volna. Tehát, ha az előbb jelzett kifejezéseket alkalmazzuk, csak a „vicesgerentia”,**** s nem a „locumtenentia”***** illette meg őket.*

A három kormányzéseknek ez a kétféle jogállása egyesült a minisztériumban, illetőleg egyes tagjaiban, s mindegyik miniszter megkapta mind a kancellár előkészítő, kiadó és ellenjegyző, mind a helytartótanács és kamara

* A Magyar Kamara (Camera Hungarica) 1528–1848 között működött.

** A Magyar Kancellária, utóbb Magyar Udvari Kancellária (Cancellaria Aulica Hungarica) 1527–1848 között működött.

*** A Magyar Királyi Helytartótanács (Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum) 1723–1848 között működött.

**** A. m. helytartóság.

***** A. m. helyettes(ség).

tanácsadó, foganatosító és behettesítő jogkörét, azzal a különbséggel, hogy tanácsadó működése közvetlen lett, a behettesítő pedig sokkal szélesebb körűvé és állandóbbá vált.²⁸

8. A másik irányú jelentősége a szóban forgó szakasznak a kormányzat függetlensége. Ezt a törvénycikk címe is hangsúlyozza, s 3. §-a szintén kinyilvánítja. A függetlenség nem az államfővel szembeni függetlenséget jelentette, mert hiszen a végrehajtó hatalom birtokosa a törvény szerint a király, s mellette a miniszterek jogilag csak segédszervek lehettek; tehát függniök kellett s függték is a királytól. A függetlenség elsősorban a más szerveknek befolyásától, különösen pedig a külső, osztrák befolyástól való függetlenséget jelentette. Előbb az említett három kormányzék tényleg nem volt a magyar állam legmagasabb kormányzószerve, mert fölöttük állott az ún. osztrák államkonferencia,* amelyben ültek ugyan magyar tagok is, de szervezése az uralkodónak nem magyar királyi minőségében történt s a túlsúlyt benne az osztrák tagok képviselték. Ennek folytán Magyarországnak még legsajátabb belügyeiben is a német vagy cseh Metternichnek, Kolowratnak, Hartigoknak, Windischgrätzeknek** stb. döntöttek s legtöbbszörre – ha nem mindig – osztrák szempontok által vezettetve, osztrák érdekekben, nagyon gyakran magyar érdek ellenére. Ezt a függést akarta az 1848-i törvény kiküszöbölni, és ezért hangsúlyozta a magyar minisztérium függetlenségét és ezzel volt kapcsolatos az az intézkedés, amely a királyi, illetőleg nádori rendelkezések érvényességéhez a Budapesten székelő miniszterek aláírását kívánta meg.

9. Részben ezzel, részben pedig a királynak az országból való távollétével kapcsolatban a törvény a külön ügyeket vezető minisztereken kívül egy minisztert állandóul a király személye mellé rendelt s feladata körébe háromféle teendőt sorolt. Első és legfontosabb feladata az lett, hogy „mindazon viszonyokba, amelyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befohván, azokban az országot felelőség mellett képviselje”. Ezáltal mintegy a közös ügyek miniszterévé tette; nem ugyanazok intézőjévé, de legalább ellenőrzőjévé. De így a törvény hallgatag az is elismerte, hogy ezeket az ügyeket nem magyar, hanem osztrák miniszterek intézzék s ez nagy engedmény volt.

Hogy melyek lehetnek ezek a közös ügyek, azt a törvény nem határozta meg, de soraiból kitérünk. Elsősorban a külügyek. Ezeket ugyanis a törvény a minisztérium hét osztályának megfelelő hét ügy felsorolásából kihagyta, s ebből kitérünk, hogy intézését nem tekintette a magyar minisztérium hatáskörébe esőnek. Nem is tartoztak a három előbbi kormányzék elé s nem is kellett volna odatartozniok, mert az 1791: XVII. tc. értelmében a külügyek csak magyarok befolyásával, „cum influxu Hungarorum” voltak intézendők. Ezt a befolyást biztosítja az 1848: III. tc. az említett magyar miniszternek, s ezzel egészen az addigi közjogi állapot talaján áll.

A törvény javaslatának eredeti szövege úgy is szólt, hogy az említett miniszter a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklő „kül”-viszonyokba folyjon be, s e minisztert egyhelyt az eredeti 18. § a jelenlegi 21. §-ban a külügyek miniszterének nevezte; de később, a főrendi tábla kívánságára a „kül” szót a törölték

²⁸ A miniszterek jogállásával és az ellenjegyzés jelentőségével és lényegével „A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban” c. tanulmányomban foglalkoztam. (Jogi Szemle, 1893. évf.).

* Az 1867. évi XII. tc. (vagyis a kiegyezési törvény) szerinti „közös ministerium”, amelynek tagjai az Ausztria és Magyarország (a törvény szóhasználatában: „a magyar korona országai és az Ó Felsége uralkodása alatt álló többi országok”) közötti közös ügyek (a hadügy, a külügy és ezek pénzügyei) birodalmi miniszterei voltak.

** Utalás Klemens von Metternichre (1773–1859), az Osztrák Császárság 1821 és 1848 közötti kancellárjára, Franz Anton von Kolowrat-Liebsteinsky (1778–1861) osztrák politikusra, az Osztrák Császárság miniszterelnökére (1848), Franz von Hartig (1789–1865) osztrák politikusra, miniszterre és Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz (1787–1862) hercegre, császári-királyi tábornagra, akinek jelentős szerepe volt az 1849. évi magyar szabadságharc leverésében.

*azzal az indoklással, hogy az említett viszonyok többfélék, s nem csak külügyek. (L. az 1847-8. évi Országgyűlési Irományok 98-101. l.)**

Hogy a viszonyok csakugyan nem csak a külügyek, az is kiténik a törvénynek ama intézkedéséből, amely az említett miniszter második feladatkörét jelzi. Ez abban állott, hogy a törvény a magyar hadseregnek az ország határán kívüli alkalmazására és a katonai hivatalokra való kinevezésre vonatkozó királyi határozatok ellenjegyzését a miniszterre bízta s ezáltal jelezte, hogy ez intézkedések is olyanok, amelyek a közös viszonyokkal kapcsolatosak, ha nem is tartoznak egészen közübük.

Végül e miniszter harmadik feladatköre azon ügyek kezelése lett, amelyeket a törvény a király személyes elhatározásának tartott fenn, arra az esetre, ha az országból távol van. Ez a kezelés különbözik az ellenjegyzéstől, amelyet ez ügyek tekintetében az illető Budapesten székelő miniszter jogkörébe utalt a törvény, s a kezelés nem más, mint egyszerű közvetítés, olyan, amilyent később a király kabinetirodája végzett. Később igényelte s meg is kapta a magasabb hatáskört, legalább részben.

A közös ügyek tekintetében az 1848: III. tc-nek még egy intézkedése veendő figyelembe. Az a felsorolás ugyanis, amely a hét ügyat különbözteti meg, a pénzügyet mint országos pénzügyet említi, holott a többi ügyágaknál ez a jelző nincs ott. Ez arra mutat, hogy a törvény az „országos” pénzügy mellett még valami „birodalmi” pénzügyre is gondolt, amely esetleg a külügyekkel kapcsolatban felmerülhet.

Hogy tehát vannak közös ügyek a két állam közt, azt elismerte az 1848. évi törvény, de részletesebben nem körvonalazta őket és elintézési módjuk kérdését is nyitva hagyta. Kétségtelen, hogy e tekintetben hézag, de ezt nem lehet csodálni azon körülményekre való tekintettel, amelyek között létrejött.

10. Az államfőtől, a királytól való függést ellensúlyozta az 1848-i törvény a minisztériumnak a népi szervvel, az országgyűléssel szemben való felelősségével. Amit a törvény e tekintetben rendez, az az ún. jogi és nem politikai felelősség. Amaz jelenti az alkotmány- és törvényellenes intézkedésekért jogi úton, vagyis pontos vád alapján, bírói ítélettel való elmarasztalást, emez pedig azt, hogy a minisztérium az országgyűlésre való tekintettel a képviselőház többségi pártjából alakuljon, és ha az magatartását helyteleníti, a minisztérium állásából távozzék.

Ezt a politikai felelősséget az 1848. évi törvény nem mondja ki, csak lehetővé teszi azáltal, hogy az országgyűlés hatáskörébe utalja, illetőleg fenntartja a régi alkotmányfejlődésből az adók és újoncok megajánlásának s ezzel együtt feltételhez kötésének és megtagadásának a korlátlan jogát. Megtagadásuk esetén ugyanis a kormánynak nincs módja törvényszegés nélkül kormányoznia és helyén maradnia, ha pedig törvényszegés mellett helyén marad, akkor már a törvényben szabályozott jogi felelősségre vonásnak van helye, aminek útján a minisztérium elmozdítható és így a politikai felelősség is érvényesíthető.

Ezen az alapon fejlődik ki az országgyűlés, illetőleg a népi képviseleti testület irányzata alapján való gyakorlása a végrehajtó hatalomnak, az ún. parlamenti kormányrendszer. Éppen úgy, mint Angliában, ez Magyarországon sem volt tehát tételes jog („statute law”), hanem csak alkotmányos gyakorlat („constitutional custom”), de ez a gyakorlat a régi történelmi alkotmányfejlődés nyomán haladt.

11. A miniszterek jogi felelősségének szabályozásában az 1848: III. tc. külföldi mintát vett át. Készen adta át őket Kossuth Lajos Ghyecz Kálmán nádori ítélőmesternek, aki az utána 35 szakaszból álló egész törvényjavaslatot

* Lásd: Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországok e' néven Ötödik Apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik esztendei Sz. András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek irományai 98–101.

egyetlen (márc. 21-ről 22-re virradó) éjszaka alatt szövegezte meg.²⁹ A készen átadott öt szakasz rendelkezéseit megfelelően részben az 1791. évi francia királysági alkotmány részben a francia köztársasági 1795. évi direktóriumi és 1799. évi konzulátusi, részben pedig az 1804. évi császári alkotmány rendelkezéseinek az 1791-es III. cím II. fejezete, IV. szakasz 5. cikkének, az 1795-ös a 155., az 1799-es a 72. és az 1804-es 110. cikkének.) De meg kell állapítani, hogy e tekintetben is csak a külső forma, mondhatjuk a köntös új, amelyben a szabályok megjelennek, a belsejük, az elvük már régen benne volt a magyar alkotmányban. A király tanácsosainak felelősségét az 1507: VII. tc. világosan kimondja „*Si quis ... in consilio regiae majestatis contra libertatem et commune bonum, atque statuta huius regni palam, publice et temerarie agere attentaret, talem ... tanquam reipublicae libertatisque proditorem et turbatorem ... domini praelati et barones et ceteri regnicolae in generali diaeta puniendi habeant facultatem.*”*

Ez az eljárás egy esettől eltekintve** nem került ugyan alkalmazásba és elvileg is mellőzött hosszú időn keresztül, de tanúsága annak, hogy ez az alapelv alkotmányjogi fejlődésünkben megnyilvánult. És ez a régi törvényünk a felelősségre vonás okait nagy általánosságban ugyan, de mégis olyan sikerülten állapítja meg, hogy jobban az újabb alkotmányok sem tudják meghatározni és az újabb mintára megalkotott, 1848. III. tc. sem múlja felül.

12. Az a tárgy, amelyre az ismertetett III. tc. harmadik nemű rendelkezése vonatkozik, az országgyűlésnek ún. költségvetési joga. Az állam jövedelmeinek és szükségleteinek részletes kimutatása azelőtt megvizsgálás és jóváhagyás végett nem került az országgyűlés elé. E jövedelmeknek legnagyobb részét a királyi kincstár oly jövedelmeinek tekintették, amelyek felett a király, illetőleg a királyi hatóságok az országgyűlés hozzájárulása nélkül rendelkezhettek, s korona uradalmainak és bányáinak, a vámoknak, különféle díjaknak, illetékeknek, az ún. jövedékeknek a bevételeiből. Az egyenes adók nem tartoztak közéjük és az egyenes adók csak az országgyűlés felajánlása alapján voltak szedhetők. Az adók felajánlásával kapcsolatosan az adók céljáról régebben is az országgyűlés határozott s ez a cél legtöbbször a katonaság fenntartása volt s csak ritkán más, pl. a koronázási ajándék. Annál a körülménynél fogva, hogy az újabb államgazdaság gyakorlata szerint az állami jövedelmek nagy részét az adók képezik, s hogy a többi jövedékek is az adók természetét nyerték el, az országgyűlés adófelajánlási jogából önként fejlett ki az a gyakorlat, hogy a többi állami jövedelmek szedésének és a céljaik, vagyis az állami szükségletek megállapításának a joga az országgyűlés hatáskörébe tartozónak nyilvánították. Ezt a következményt, mint a múltban is fennállott jog következményét vonta el az 1848. évi III. tc., midőn 3. §-ában kimondta, hogy az ország jövedelmeinek és szükségleteinek kimutatását, s a múltra nézve a számadást a minisztérium országgyűlési megvizsgálás és jóváhagyás végett évenként az alsó táblánál bemutatni köteles.

²⁹ Sándorffy, Törvényalkotásunk hősora 203/4. l. [A pontos bibliográfiai adatokat lásd SÁNDORFFY, Törvényalkotásunk hősora. Az 1825-1848. évi reformkorszak törvényeinek története 203-304. A szerk. megjegyzése.]

* „Ha valaki... a királyi felség tanácsában nyilván és vakmerően ennek az országnak a szabadsága és közjára, valamint annak törvényei ellen merne cselekedni... mint a banya árulóját és az ország szabadságának megzavaróját... a mindenkor legközelebb következő országgyűlésen az összes főpap és báró uraknak meg a többi országlakosoknak... szabadságukban áll... vagyonában és személyében megbüntetni.”

** Polner Ödön nyilvánvalóan báró Récsey Ádám ügyére utal, akinek perbefogásáról („bonárlási vád alá helyezését”) az Országgyűlés 1848 októberében határozott, miután Récseyt Batthyány Lajos lemondása után V. Ferdinánd magyar miniszterelnökké nevezte ki, amit Récsey saját maga ellenjegyzett, akár csak Josip Jelačić teljhatalmú magyarországi királyi biztos kinevezését. Habár a felsőtábla az eljárás lefolytatására létre is hozta az Országgyűlés különbírósgát, a perre Récsey lemondása miatt végül nem került sor.

13. Ami mármost az 1848. évi többi törvénycikket illeti, ezekkel rövidebben végezhetiünk. Az 1848: IV. tc. az országgyűlés ülészakainak intézményét hozta be, ami az országgyűlés működésének természetes fejleménye és a költségvetési jog megnyerésének következménye volt s csupán a régi gyakorlatnak a kiegészítése. Az ezzel kapcsolatos rendelkezések azonban a királyi felségjogok korlátozását jelentették és az alkotmány komoly biztosítékaul jelentkeznek.

Az V. tc. az országgyűlés képviseleti részét a rendi képviselet aljáról a népi képviselet aljára helyezte. A rendi képviselet azt jelentette, hogy a népnek –értve alatta az állampolgárok összességét – csak egyes kiváltságos jogi osztályait, vagyis egyes előnyben részesülő érdekszervezeteit illeti meg a választói jog alapján az állami hatalomban való részvétel és ennek folytán a képviselők hajlandók ott csak az illető rend, osztály, vagy érdekszervezet részérdekeit képviselni. Ezzel szemben a népi képviselet azt jelenti, hogy minden egyes állampolgárt megilletet a választói jog osztály-, vagy általában érdekköri különbség nélkül és ennek folytán képviselői az egész nép mindenféle osztályának és az általános közérdeknek képviselővé hivatottak lenni. Korlátai ennek a választójogoknak is lehetnek, de eltekintve azoktól a természetes korlátoktól, amelyek mindenütt és mindenkor kizárják azt, mint pl. a gyermekkor, elmeengesség, bűncselekmény miatti elítéltetés stb., e korlátok csak oly tényleges körülmények és állapotok lehetnek, amelyek a tényleges viszonyok változtatásával mindenkire nézve önként ledőlnek, amilyenek a vagyoni és értelmiségi, esetleg a korabeli cenzus. Ilyen korlátokat állított is fel az 1848. évi választói törvény akkor, amikor Svájcot és az általános választói jogot éppen elfogadó Franciaországot kivéve, minden alkotmányos európai országban, vagyis Angolországban, Belgiumban, Spanyolországban, Portugáliában, de az Amerikai Egyesült Államokban is voltak ilyen korlátok. Az 1848 törvény korlátai azonban nem érték el azt a magasságot, amilyen addig a jelzett országokban fennállott és ennél fogva ezt a törvényt nem lehet korától elmaradott rendszabálynak tekinteni.

Nem egyszer találkozhatunk olyan felfogással, hogy a rendi képviselet lényegéhez tartozik a választótestületnek a megválasztott képviselővel szemben való utasítási és visszahívási joga, amely nálunk is fennmaradt 1848-ig.

Ez a felfogás annyiban téves, mert e jog a népi képviselet mellett éppúgy fennállhat, amint a rendi képviseleti rendszerben is mellőzhető. A rendi és népi képviselet a képviseltek körének, e kör terjedelmének és jellegének a kérdése; az utasítási és visszahívási jog a képviseltek és képviselők viszonyának a kérdése s ez a két kérdés független egymástól.

Igaz azonban, hogy a rendi viszonyokkal kapcsolatos érdekek többnyire olyanok, amelyek a képviseletnek a jog által való megkötöttségét indokolják és tényleg nálunk a szóban forgó jog a rendi képviselettel együtt vált hatálytalanná, de csak azért, mert az 1848: V. tc. akkor, amikor a képviselők küldésének, vagyis megválasztásának hatóságát az addig képviselt testületek megszüntetésével választókerületekre ruházta rá, e kerületek választói gyűléseinek az utasítási és visszahívási jogot nem adta meg.

Az 1848. évi V. tc. csak ideiglenes jelleggel jött létre a legközelebbi általános választás alkalmára. De az alapján megválasztott első képviselőtestületen kívül még négy későbbi képviselőház megválasztásának lett alapjává s csak 1874-ben jött létre az a végleges törvény*, amelyet szükségesnek tartott és kálításba helyezett, de ez csak alaki változtatásokat eszközölt a választói jogon, 48-as korlátait érdemileg fenntartotta és ezekkel lényegileg 1918-ig**, tehát 70 éven át érvényben állott. Hogy ez az idő alatt fejlődése elmaradt, az a következő nemzedékek mulasztása volt.

* 1874. évi XXXIII. tc. az 1848: V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről.

** 1918. évi XVII. tc. az országgyűlési képviselők választásáról.

14. E törvényt a horvátok, illetőleg Jellasics bánjuk sérelmesnek tekintették, ezen az alapon a bán a Magyarországgal való sok százados viszonyukat megszakítottnak jelentette ki. E kérdéssel bővebben itt nem foglalkozom, de annyit szükségesnek tartok megállapítani, hogy ez a 48-as törvény a Horvát-Szlavónország tekintetében általában az addig kifogás nélkül fennálló közjogi helyzetet tartotta fenn, s amennyiben változtatott rajta, az igazi Horvát-Szlavónországra inkább előnyös volt, semmint sérelmes; de amennyiben ihesmiről mégis lehetett szó, az oly csekély volt, amely a szakítást nem indokoltatta, és jóakarattal meg lehetett volna találni a módját, hogy a sérelem kiküszöböltesse, amint hogy később meg is találták.

15. A helyhatóságok szervezetére vonatkozó törvények mind ugyanazt az elvet tartalmazzák, mint az V. tc., amennyiben kimondják, hogy a különféle helyhatóságok szervezete szintén a népképviselet alapján rendezendő, s míg ez a jövőben meg fog történni, addig is ez alapon ideiglenes rendelkezéseket tartalmaznak. Ezzel kapcsolatos a felelős minisztériumról szóló törvény 26.§-ának az a rendelkezése, amely szerint az ország minden törvényhatóságainak eddigi törvényes hatósága ezentúl is teljes egészében fenntartandó. Ez a rendelkezés Kossuth Lajos ama felfogásának a visszatükröződése, hogy a mi régi vármegyei rendszerünk, ha demokratikus alapra helyeztetik a felelős minisztériumi rendszerrel nem összeegyeztethetetlen és hogy ilyen helyhatósági önkormányzat nélküli népi uralom nem, csak centralizáló despotizmus lehetséges. Valóban, ez így is van, mert a miniszteri felelősség nem öncél, hanem csak eszköz azon cél elérésére, amelyet az országos és helyi önkormányzat is el akar érni, ennél fogva a helyhatósági önkormányzat nem hogy ellenkeznék a felelős miniszteri rendszerrel, hanem egyenesen feltétele neki. Ezért halad simán az angol parlamenti kormányzat és dőcögösen a francia.

16. Az alkotmányjogi tartalmú törvények közé tartozik még a nemzeti őrsereg tárgyában alkotott XXII. tc. E törvény a személyes és vagyonbiztonság, a közrend és a béke biztosítását az ország polgárainak őrködésére bízta s e célból szervezte az ún. nemzeti őrsereget.

E szerint az országnak minden bizonyos vagyoni állapotú polgára 20 éves kortól 50 évesig köteles volt az említett célból fegyveres szolgálatot teljesíteni; rendszerint csak helyben, rendkívüli esetben azonkívül is. A megkívánt vagyoni állapot körülbelül megfelelt annak, amit a választói joghoz irt elő a törvény. Tisztjük megválasztására az őrsereg maga kapott jogot kapitányig bezárólag; ezen felül a királynak, illetőleg a nádornak volt fenntartva. Ez a törvény is csak ideiglenesen rendelkezett s a végleges rendezést későbbre tartotta fenn.

Megalkotása után a törvény csakhamar életbe lépett és az őrsereg megalakult. A szabadságharc alatt részt vett a harcokban s ennek leveretése folytán természetesen feloszlott. De az alkotmány helyreállítása után sem éledt fel; úgy látszik, mint idegen mintára felállított intézmény nem bírt kellő gyökeret fogni a honi talajban; habár a honvédelem céljából megvolt a hasonló intézmény a nemzeti felkelés képében, és e célból a honvédség, majd a népfelkelés szervezése is megtörtént később az általános szolgálati kötelezettség alapján.

A honvédelem azonban mégis más, mint a rendőri szolgálat, s e két honvédelmi intézményt nem lehet a nemzeti őrseregben foglalt gondolat folytatásának tekinteni.

17. A szociális és gazdasági természetű törvények közül különösen kettőt kell kiemelni: az ősiségnek és a jobbágságnak eltörléséről szólókat.

Az ősiség, amely az eredeti szerző által nyert birtokot a tőle származó egész törvényes nemzetség elvi tulajdonává minősítette, s amely ennél fogva az utódoknál az élők közötti elidegenítést és halálesetre szóló intézkedést a nemzetség tagjainak igényeitől tette függővé, a szabad forgalmat és ezzel együtt a gazdasági fellendülést nagyban akadályozta. Eltörlésére irányuló törekvések már régebben megindultak s megszüntetése 1848-ban közöbajjává vált.

Ennélfogva a XV. tc. eltörlését ehüleg kimondta, de végrehajtásának részletes kidolgozását későbbi időnek tartotta fenn.

Az úrbéri viszonyok rendezésével és a vele kapcsolatos szolgáltatások megváltásának kérdésével pedig a törvényhozás már az 1832. évi országgyűléssel kezdődőleg foglalkozott. Betetőzte e törvényhozást a jobbágyok felszabadításáról szóló 1848: IX. tc., amely kimondta, hogy az úrbér és az azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgáltatások, dézsma, és pénzbeli fizetések a törvény kihirdetésétől fogva örökösen megszüntetnek; de egyúttal azt is kimondta, hogy a törvényhozás a magánföldbirtokosok kármentesítését a nemzeti közbecsület védpajzsa alá helyezi. A magyar állam e követelménynek eleget is tett az állam terhére felvett kölcsönből olyanképpen, hogy annak terhéhez az ugyancsak akkor az 1848: VIII. tc-ben kimondott egyenlő és aránylagos közteherviselésnél fogva nemcsak azok járultak hozzá, akik a szolgáltatások alól felmentettek, hanem azok is, akik a kárt szenvedték.

Nemkülönben megszüntette e törvény azt a joghatóságot, amelyet addig a földesurak a jobbágyok felett gyakoroltak.

Az e csoportba tartozó többi törvény mind e kérdéssel van kapcsolatban; közülük különösen megemlítem azt, amely az egyházi rendnek a papi tizedről minden kárpótlás nélkül történt lemondása által tanúsított hazafias áldozatát örök emlék okáért törvénybe iktatta. (XIII. tc.)

18. A kulturális érdekű törvények elseje, a sajtótörvény (XVIII. tc.) az előzetes vizsgálatot örökre eltörli, és a sajtószabadságot visszaállítja s kinyilvánítja a nagy elvet, hogy gondolatait a sajtó útján mindenki szabadon, vagyis minden előzetes engedély nélkül és félelemmentesen közölheti és terjesztheti. Egyúttal azonban meghatározta azokat a vétségeket, amelyek sajtó útján elkövethetők és amelyeket bírói úton megtorolhatóknak nyilvánított; a bírói eljárásban az ítélet meghozatalára esküdtszékét írván elő.

Rokon természetű a XIX. tc., amely a tanszabadságot nyilvánította ki mind a tanulás, mind a tanítás szempontjából, az akkor még egyetlen és az állami kormányzat hatósága alá helyezett egyetemre vonatkozólag.

19. Egyik legjelentékenyebb műve volt az 1848. évi törvényhozásnak a vallás dolgában alkotott XX. tc. Nem mondta ki az abszolút vallásszabadságot, hanem igenis a relatív vallásszabadságot, amennyiben ezt csupán a törvényesen bevett vallásfelekezetekre állapította meg. De a bevett vallások rendszere a magyar alkotmányfejlődésnek olyan sajátos jellemzője volt, amellyel szakítani akkor még időszertlenül lett volna s nem is érezte szükségét senki sem. A bevett vallásokra kimondott tökéletes egyenlőség és viszonyosság pedig nem akadályozta meg a szélesebb körű vallásszabadságot és azt, hogy ennek megfelelően később jogilag is kimondassék a teljessége.

Volt különbség a bevett és tényleg túrt, majd törvényesen elismert más vallásfelekezetek között, az állammal szemben való viszony tekintetében, anélkül azonban, hogy ez a vallásnak szabad gyakorlását akadályozta volna és az 1848-as törvény biztosította, hogy a bevett vallásfelekezetek iskoláiba mindenki járhasson, mindenféle valláskülönbség nélkül.

Egy nagy elvet mondott még ki a törvény, de csak részletes és feltételes alkalmazását írta elő. Az elv az volt, hogy minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztetnek. Az elv végrehajtását azonban a törvény fenntartotta a vallási felekezetek meghallgatásával készítenő későbbi törvényjavaslatnak és azt is csak részletekben kívánta megvalósítani.

Ez az elv a vallásfelekezetek szervezeteinek, az egyházaknak szabadságára nem volt kedvező, mert az állam feladatává téve a szükségletek fedezését, ezen a réven messzemenő befolyást tett lehetővé részére velük szemben. Kétségtelen azonban, hogy a törvény megalkotójának gondolata az volt, hogy ha az államot magát a szabadságra

*kedvező intézményekkel látjuk el, akkor ez nem fog az egyházakkal szemben sem korlátoló vagy éppen elnyomó rendelkezéseket alkalmazni. És sajátságos, hogy míg a törvény javaslatának első, a vallásfelekezetek egyenlőségét és viszonyosságát kimondó rendelkezése ellen súlyos aggályokat emeltek, amelyek azonban utóbb alaptalanoknak bizonyultak, addig a második s az egyházakra némileg fenyegetőbb rendelkezés ellen alig egy-két kifogás hangzott el. (I. az 1847/48. évi országgyűlés főrendi táblájának naplóját.)**

Igaz, hogy ennek élet nagyon letompította az a fenntartás, amely a végrehajtás mikéntjére vonatkozott.

20. Mindezek után látnivaló, hogy az 1848. évi törvényhozás annak a hármas, nagy eszmének szellemében működött, amelyet a nagy francia forradalom nyilvánított ki jelszóul, anélkül, hogy működését forradalmi kirobbanásnak lehetne minősíteni. A fennállott alkotmány alapján eljáró törvényhozó szerveknek volt munkája, amelyre hatottak s amelyet siettettek a fennforgó belső és külső viszonyok, de amelyet nem törvényszerűtlen és erőszakos beavatkozások kényszerítettek ki. Alapelveinek a sajtóban és különféle hatósági gyűléseken tárgyalt beható és meggondolt előzetes előkészítés után lépett rá a törvényhozás az idejétmúlt és tarthatatlan helyzetek önkéntes megváltoztatására és a szükségesnek felismert újítások megvalósítására. A legnemesebb értelemben vett szabadságot, egyenlőséget és testvériséget érvényesítette, de mellőzte azokat a szélsőségeket és túlhajtásokat, amelyeket máshol és máskor e három nagy elv nevében sajnálatos módon elkövettek és nem tévesztette szem elől a régi római jogászok szép hármas intését sem: „élj becsületesen, ne sérts senkit, add meg mindenkinek a magadét.”**

Felhasznált irodalom és források

Elsődleges források

- Írók, művészek, tudósok deklarációja a magyar társadalomhoz és a törvényhozás tagjaihoz. Pesti Napló, 1938. május 5. 2.
- Jegyzőkönyv a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1948. április hó 12-én, hétfő délután 5 órakor tartott felolvasó üléséről. MTA Könyvtára Kézirattára. Régi Akadémiai Levéltár. K. 1538. A II. Filozófiai, társadalmi és történelmi tudományok osztálya üléseinek jegyzőkönyvei.
- Lukinich Imre levele Polner Ödönnek. Budapest, 1948. január 21. MTA Könyvtára Kézirattára. Régi Akadémiai Levéltár. K. 1260. A II. osztály iratai 1943-1949
- Lukinich Imre levele Polner Ödönnek. Budapest, 1948. március 24. MTA Könyvtára Kézirattára. Régi Akadémiai Levéltár. K. 1260. A II. osztály iratai 1943-1949
- Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1908-ban. Kézirat gyanánt. Budapest 1908
- Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1930-ban. Kézirat gyanánt. Budapest 1930
- Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1944-ben. Kéziratul. Budapest 1944
- Polner Ödön levele Lukinich Imrének. Szeged, 1948. január 24. MTA Könyvtára Kézirattára. Régi Akadémiai Levéltár. K. 1260. A II. osztály iratai 1943-1949
- Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországok e' néven Ötödik Apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik esztendei Sz. András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek irományai. Pozsony – Pest 1848
- Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországok e' néven Ötödik Apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett Magyar-országgyűlésen a' méltóságos Fő-rendeknél tartatott országos ülések naplója. I. kötet. Pozsony – Pest 1848

* Lásd: Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországok e' néven Ötödik Apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett Magyar-országgyűlésen a' méltóságos Fő-rendeknél tartatott országos ülések naplója. I. kötet.

** E szentencia *Domitius Ulpianustól* (i. sz. 170 körül – i. sz. 228) származik.

Polner Ödön hivatkozott művei

- POLNER Ödön: A közös ügyek. Budapest 1901
- POLNER Ödön: A magyar szent korona felső részének kérdése. Kolozsvár 1943
- POLNER Ödön: A választói jog mivolta. Budapest 1901
- POLNER Ödön: A végrehajtó hatalom a magyar alkotmányban. Budapest 1893
- POLNER Ödön: Az államélet néhány főbb kérdése. Székfoglaló értekezés. Budapest 1935
- POLNER Ödön: Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Mitländer. In: Ungarn-Land und Volk, Geschichte, Staatsrecht, Verwaltung und Rechtspflege, Landwirtschaft, Industrie und Handel, Schulwesen, Wissenschaftliches Leben, Literatur, Bildene Künste. Budapest 1917, 214–267.
- POLNER Ödön: Emlékeim (Nagyapától). Budapest 2008
- POLNER Ödön: La constitution de la Hongrie. Milano 1933
- POLNER Ödön: La costituzione attuale dell'Ungheria. Klny. a La costituzione degli Stati nell'Età Moderna című gyűjteményes munkából. Milano 1933, 521–556.
- POLNER, La costituzione attuale dell'Ungheria. Klny. a Pubblicazioni dell'Istituto per l'Europa Orientale' XVIII. kötetéből. Roma 1929, 1–49.
- POLNER Ödön: Magyar alkotmányjog. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/29-30
- POLNER Ödön: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya történeti kifejlődésében és jelen alakjában. Budapest 1891
- POLNER Ödön: Magyarország jelenlegi alkotmánya. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4740/31
- POLNER Ödön: Tanulmányok a magyar parlamenti jog köréből. Budapest 1902

Felhasznált irodalom

- ACZÉL-PARTOS Adrienn: A magyar parlamenti jog Polner Ödön munkáiban. Jogelméleti Szemle 2013/2. sz. 3–9.
- BUZA László: Polner Ödön, a tudós. A 70 éves Polner Ödön irodalmi munkássága. In: Polner Ödön Emlékkönyv. Dolgozatok Polner Ödön egyetemi ny. r. tanár születésének 70. évfordulójára. I. kötet. Szeged 1935, 1–58.
- CSEKEY István: Polner Ödön. Pécs, 1961. február 20. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4706/88
- KISS Barnabás: Polner Ödön (1865–1961). Forum. Acta Juridica et Politica 2020/1. sz. 587–605.
- KOVÁCS Kálmán: A pozsonyi Erzsébet tudományegyetem jog- és államtudományi kara. In: CSIZMADIA Andor (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok V. Budapest 1983, 143–167.
- LENGVÁRI István: Az Erzsébet Tudományegyetem alapítása, a pozsonyi és budapesti évek története. Per Aspera Ad Astra 2014/1. sz. 15–25.
- MEZEY Barna: Alkotmányos vagy parlamentáris monarchia? In: FÜRÉSZ Klára – KUKORELLI István (szerk.): Ünnepi kötet Schmidt Péter egyetemi tanár 80. születésnapja tiszteletére. Budapest 2006, 162–170.
- SÁNDORFFY Kamill: Törvényalkotásunk hőskora. Az 1825-1848. évi reformkorszak törvényeinek története. Budapest 1936²
- SZENTE Zoltán: Kormányzás a dualizmus korában. A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kormányformája a kiegyezés után 1867–1918. Budapest 2011
- TAKÁCS Imre: Polner Ödön és a közjogi dogmatizmus. Tudománytörténeti tanulmány. Különlenyomat. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominat 1959/1. sz. 53–79.